

Keresztury Dezső versei feleségéhez, Seiber Máriához

Keresztury Dezső életének regényében a szerelemről és a házasságról szóló fejezet valóban úgy indul, mintha csak egy, a sztorija tekintetében érdekesítő, sőt izgalmas lektúrt kezdenénk olvasni. A helyszín Európa egyik nagyvárosa – ha nem a legnagyobb – a rohamosan fejlődve végzetébe rohanó Berlin. Legnevesebb egyetemén lektorként bukkan fel főhősünk, a dunántúli tudós költő és filosz, aki a húszas évek végén szerzetesi kitarásával veti bele magát a munkába, miközben estelente el nem mulasztaná a tudományos és a diákélet kínálta programokat. Könyvtári és írói tevékenységét egyfajta – közösségeket egybeolvasztó – szervezői fáradozással toldja meg, mint aki erre az organizátori szerepre is született a Németországban élő magyarok kedvére. Kitűnő tornász, jól focizik, míg a német romantika költőit fordítja, vagy éppen a *Pester Lloyd*nak készít recenziót.

Feleségét, Seiber Máriát a magyar diákegyesület bálján ismerte meg. Mária első pillantásra egy karcsú és magas vezértáncost látott meg, aki a berlini Műegyetem rektorának nálánál jóval idősebb feleségét szórakoztatta. Keresztury Dezső fölényesen köszöntötte, mivel összetévesztette Máriát egy, már ismerős hölgygel, pedig az orgona- és zongoraművész, Kodály tanítványa állt előtte, jövődó felesége és műzsája. (Az éles szemű költőt az egymáshoz feltűnően hasonlító női frizurák tévesztették meg.)

Két magyarországi fiatal, két érzékeny művészlélek találkozott az akkor már fasizálódó német környezetben. Keresztury Dezső keresztény, Seiber Mária zsidó családból érkezett. (Mária Matyi nevű fivére a frankfurti Zeneakadémiának lesz majd neves dzsesszzenátára.) A fiatalok, mint egy regényben, először csak cukrászdákban találkoznak, ám eljön az az este is, amikor a költő belép választottja albérleti szobája ablakán. A megtörtént jelenet igen hasonlít Ottlik Géza *Hajnali háztetők* című könyvének címadó epizódjára, amikor Halász Petár a párkányon, alatta hat emeletnyi mélység, átmászik Adriani Alisz sarokszobájába. Keresztury Dezső nem hajnalban, de a berlini éjszakában ugyanezt tette: „már a lépcsőházban megbántódott valami semmisség miatt, s bezárta előttem szobája ajtaját. Nyár volt; tudtam, hogy minden ablak nyitva van a lakás utcai frontján. Bementem az övével szomszédos szobába, kiléptem az ablakon, s a párkányon végigkapaszkodva, beléptem az ő ablakán át a szobájába. Csaknem meghalt a rémülettől, mert hiszen a lakás a harmadikon vagy a negyedik emeleten volt; könnyen lezuhanhattam volna!” Keresztury életében mindenesetre szebben alakultak a dolgok, mint Ottlik regényében. Az irodalomban a pár szétválk, az életben együtt marad. (Még nem sejtik, mennyi megpróbáltatás vár szerelmükre.)

Ettől az éjszakától fogva a magyar pár életre szóló szövetséget köt egymással. Ez a kötés olyan erősnek bizonyult, hogy egy itthoni családi összeveszést követően Keresztury Dezső megszakítja kapcsolatát édesanyjával, élete első asszonyával, aki-

hez addig a legfontosabb érzelmi szálak fűzték. Éppen a házasságkötés előtt történt. Szekfű Gyuláék is leutaztak akkor Gulácsra, Badacsonyba, arra a Balaton-melléki szüretre, aminek zaját – és az abban a napokban hullott bőséges esőt is – nehezen viselték. Nem bírták, hazautaztak. Keresztury Dezső édesanyja megjegyzést tett a történész mindig mindenre panaszkodó feleségére, amelyet Mária visszautasított, s ami mondat miatt pedig a ház asszonya ragadtatta el magát. A költő fölért a pincéből, s már szaladhatott is arcul ütött felesége után. Nem fordult vissza, s a jövőben egyedül látogatta édesanyját. (Amúgy segíti majd a házaspár mindkét ágon az idős szülőket, egészen azok haláláig, bár a nemesgulácsi anya-fiú kapcsolat gyógyíthatatlan sebet kapott. Keresztury Dezső a szerelmét választotta. Meglehet, hogy amikor a későbbi konfliktushelyzetekben döntenie kell a költőnek, hogy vagy a világ, vagy Mária? – már ennél sokkalta könnyebb volt a felesége mellett kitartania.)

Keresztury Dezső kedves költői közül Arany Jánoshoz abban áll közel, hogy lírája ugyanúgy szemérmes, ám a szerelmes verseinek csokra is jelentős. A *Toldi szerelmének* írója, a baráti érzés költője mindvégig példamutató Keresztury, az ember, a tanár, a tudós és a költő számára. Ám egy másik példaképéhez is mérhetem...

Keresztury Dezső hitvese iránti hűsége talán éppen Batsányi Jánoséval rokon, aki szintén szépen élt életet élt felesége, Baumberg Gabriella oldalán. Egyik házaspárnak sem született gyermeke. Gabriella és Mária a 19. és a 20. században egyként papagájokat vitt otthonaikba. Máriának teknősbékái is voltak, no meg több macskája is. Gondoskodtak a kedvenc kisállataikról, nagyon szerették őket. Mária képes volt Berlinből a vakációra is hazahozni kényeztetett cicáját, Pestre és Boglárra, sőt egyiket három napon át gyászolta, mire engedte eltemetni. Keresztury róluk alkotott költői hasonlatát az *Asszony cicával* című nyolcsorosában találjuk: „... úgy lapul hozzád, úgy hintáz öledbe, / mint védett zúgba indázó virág...”

Batsányi és Keresztury a választott kedvesükhöz még akkor is ragaszkodtak, amikor már nagybetegen ők szorultak férjük gondozására, és a férfiak ápolására kellett, hogy bízzák magukat. Batsányi több költeményt szentelt feleségének, mint Arany János. Keresztury Dezső pedig 1932 óta már egész kötetnyit gyűjtött össze verseiből, amelyek Máriát szólították meg (*A kedves után*, Budapest, 1984).

Milyen erős és tartós lehetett ez a kapocs? Kibírta korszakonként az üldözéseket, a veszélyeket. Hol Mária volt – főképpen a világháborús években – életveszélyben, hol pedig Kereszturyra várt elmozdítás (Eötvös Collegiumi igazgatói és kultuszminiszteri székéből), vagy azt követően esztendőkön át méltánytalan mellőzés.

A szerelem ellenében leginkább a szorongás dolgozik, s ebből a komisz lelkiállapotból jócskán kijutott mindkettejüknek. Ez a komor szál végighúzódik Keresztury szerelmes líráján. Illyés Gyula életművén, az ő szép Flóra-verseiben is megtalálható. Mindkét költőtől idézhetünk olyan kisszerkezetet, amelyeket egymás mellé téve – hosszabb kommentár nélkül is – nyomban nyilvánvalóvá válik, milyen fontos, nélkülözhetetlen volt számukra a házastársuk:

Ötszáz millió fényévre kilát

az ember a vak ürbe – jut eszembe,
míg szívdobogva és szemem meresztve
vonatod lesem e vak éjen át.

(ILLYÉS Gyula, *Az aszófői állomáson*)

A sötétség hideg üvegje
dermed a völgyre, dideregve
hallgat a táj.

Egy lámpa leng: „Sógor, itt várlak!”
Topogok. Szívem Téged vár csak
s remegve fáj.

(KERESZTURY Dezső, *Téli állomáson*)

Keresztury Dezső szerelmes verseit csokorba szedetten jobbára csupán Seiber Mária halála után ismerte meg az olvasóközönség, pedig külön-külön is rangos helyeken láttak napvilágot. (Tehát nem a feleség 1975-ben bekövetkezett halála után íródott rekviemről van szó, mint amilyen Szabó Lőrinc ciklusa, hanem egy közös élet lírai útjelzői ezek a versek, amikről Keresztury úgy érezte, hogy csak fragmentáltságukban írhatják le az együtt töltött esztendőket. *A kedves után* alcíme: *Egy verses napló töredéke*. – Az 1979-es *Így éltem* című kötetben még csak egy rövidebb válogatás jelenik meg a ciklusból, annak főcíme: *Töredék egy verses naplóból*.)

Ez nem csupán azt jelenti, hogy elbeszélhetetlen egy sors vagy két ember közös sorsa, de azt is, hogy költő és feleségének házassága annál sokkalta szebb, s akár még tépettségében is különb, mintsem teljességében föl lehetne mutatni. Ez a leggyönyörűbb alkotásokban sem lehetséges. Hogyan is tartozhatna minden részlet a külvilágra? Mi köze hozzá? Bár csúcserkékek találkoznak ebben a lírában: szépség, szerelem, egymás óvása, közös intellektuális igény... Bizonyossága annak, hogy az értékek devalválódása nem öbennük, hanem a világban ment végbe.

1931-ben a *Nyugat* két száma közölte *A kedves után* és *A kedves karjában* című költeményeket. Máriához nem melléknévként tartozik a „kedves”, hanem e főnévvel azonosítja őt a költő. Még a névelőt is kiteszi: *A kedves...* Ez egészen Goethét s az ő vallomását juttatja eszünkbe. *A kedves közellétét*. (Méltán a világirodalom egyik legszebb szerelmes verséről van szó.) A Goethe-versre verssel már Baumberg Gabriella is rezonált, ismerte Batsányival együtt, annak szépségeit.) Gabriella és Batsányi szerelme szintén próbákat állt ki azáltal, hogy kényszerűségből többször voltak távol egymástól. (Batsányinak a börtön is kijutott, annak közelében várta meg Baumberg Gabriella.) Keresztury még kapcsolatuk legelején tapasztalta meg, milyen társának a hiánya. Amikor a múzsaszerepnél is fontosabb volna annak hús-vér jelenléte.

Amikor a költő imádja hitvese testét, fölismeri a nőiség vonásaiban a hazai balatoni táj szépségét is:

...melled s könnyü csipőd játékos, szép vonalában
visszaidézem a táj lejtve szökő hegyeit...

Érdeemes közelebből belepillantani e csodálatos szerelmes hexameterek képi világába! A bölcsőhely a geológiai formáival, a hegyek a sziluettjükkel, utóbbiak a női aktok finom erotikájával, mind-mind a biztonságérzetet, az általuk is védett boldog izgalmat, majd a testi-lelki megelégedettséget ígérik, hogy harmóniában találkozhatnak, sőt, egymás hatását erősíthetik az itteni élményben részesülők örömére. Mind az életben, mind a lét legszebb esszenciáit sűrítő alkotásokban csak ritkán találkozhatunk hasonló összegző pillanatokkal, viharokra emelt nyárderűvel. Elhisszük Goethének e 20. századi vers ismeretében: semmi nem ér többet egyetlen napnál.

A költeményt amúgy Berlinből hazalátogatva írta Keresztury. Ha már az északi partra nem mehetett feleségével vissza, a déli oldalon, Bogláron nyaraltak. A szerelmes vers mint szerelmes földrajz (Szabó Zoltáni értelemben is) 1933-ban született. Reggeltől estélig balatoni képzuhatag, amelyből ki nem maradhat a főszereplő: a fiatal feleség, kivel a költő együtt járja a füzes partot a mentás pázsiton, jelezve, hogy ugyan nem Badacsonyan, sem a Fülöp-hegy alatt sétálnak, hanem a bazaltsziklás résszel éppen szembeni „sekély part lágú fövényén”, Balatonbogláron. Máriával kagylót, szép kavicsot szedegetve s a fűbe heveredve onnan nézhetik a zalai bazaltokat: „a kéken / lengő túlsó part integető hegyeit” (*Dunántúli hexameterek*, XV).

Milyen messze van ez a dunántúli hang a 20. századi modern szerelem éneke-sének hangjától, az Ady Endrétől?! A század elején, aki őszinte volt – mint Ady –, az egymást tépő szerelmesek héjanászáról írt diszharmonikus költeményeket. Az volt az igaz – így máshogyan is lehetett volna szép. Legcsúnyább a hazudott idill.

Viszont Keresztury Dezső lírája a harmincas években visszaadja a versszertők számára a csorbíthatatlanul ép érzésekben a hitet, hogy létezik, ha nem is örök szerelem, de legalább sírig tartó. Még akkor is, ha sem a kor, sem a férfi-nő örök dualisztikus ellentéte nem kedvez egy ilyen, életre szóló frigynek.

Keresztury Dezső amúgy igen szerette és becsülte Adyt. Diákként ott volt – a tiltás ellenére is – temetésén. Viszont más példákat követett személyes életvezetésében is. A dunántúli gondolkodók közül a józanság lángelméi jelentették számára a sorsmintát, hogyan kell gondolkodni s tevékeny életet élni. Úgy mint Ady; sem élni, sem alkotni számára nem lehetett. Czigány György szavával a szeretet józanságára törekedett. Holott neki sem volt könnyebb írástudóként jól állnia az eszményekért. Lássuk csak, milyen kettős magányról tudósított a szerelmével való egymásrautaltságából? Oltalomért fordul az elembertelenedő világban férjéhez a feleség, s a férfi – akár Szent József Mária sorsának-útjának előtt – fölismeri a csillagot, amit követni kell:

Várj csak, a köd felszáll s kiderül a kéklő
éjjel. Nyugodt renddé tisztul a támadó

világ zavarja s az égen a csillag, sorsunk
csillaga ott lesz.

1932-ben írja e sorokat Keresztury Dezső, s tíz esztendővel később, 1942-ben jelenteti meg a *Magyar Csillag* februári számában. Soha olyan tragikusan aktuális, soha olyan reménykedő nem lehet egy vers:

Kedvesem, nem marad
számunkra más, csak mit szivünk bezár:
Te vagy csak otthonom s énbennem élsz.
Ha int a csillag, szívemben neked is int.
Így viszlek hát mindvégig e kettős
magányban s vígy Te engem így.
A küszöbön túl nem lesz, csak magunk
s a csillag sugara velünk.

A csillagot, a közös vagy külön sorsot mutató égi jelet, amit már Kemény Zsigmond *Zord idők* című regényének zárása is említett („Sorsunknak engedelmesskedni vagyunk teremtve. Kövesse kiki vezércsillagát!”), nem csupán evangéliumi vagy csillagászati értelemben kell magunk előtt látnunk. Németországban 1941-től kötelezték a zsidó származású polgárokat e jel viselésére. Dávid csillaga, Betlehem csillaga, szegénybélyeg csillaga, közös sors csillaga – mindezt jelentette Keresztury Dezső versében a motívum. Túlzás nélkül. (A költő nem tartotta jellemzőnek a *Cabaret* című film berlini love storyját, Bob Fosse alkotását, amit 1972-ben mutattak be, s amelyben keresztény fiú vesz feleségül zsidó vallású lányt.)

Kányádi Sándor verssorai jutnak eszembe, amelyek meg éppen pontosan fejezik ki a művész-házaspár egymásra utaltságát: „már csak magamat benned / és magamban téged óvlak / ameddig célja volna még / velünk a fennvalónak...”

A költő, aki évszázadok költőinek lángjaiban is lobog, Shakespeare legismerőbb szonettjét idézi meg vallomásában, hálából azért, hogy élete párja „hű, szilárd sziget”-et épített az éveikből. A 20. század első felében ez afféle szigetélmény, igazi menedék, az igazi, megőrizhető szellemi függetlenség szabadságát nyújthatta. Shakespearet imitálva litániázta Keresztury:

Hogy mondjam, mi ködnek az ég,
hogy mondjam el, mi vagy nekem,
hogy mondjam fényed mély delét,
hogy mondjam: ez a szerelem
(*Elmondhatatlan*)

Az 1940-es évek úgy köszönhettek be kettejükre, hogy az emberpár arra is

felkészült, hogy esetleg vesznie kell. Ezzel is tisztában volt a költő, amikor hívségről, azaz hűségéről verselt, klasszikus, alkaioszi mértékben, egy oly korban, amely nem értette már a hexametert sem:

Állhatsz akkor is így jobbomon, ily hiven
hullván majd ha bukunk, disztelen eltörött
testem összerogy és mint a gyümölcssehullt
ág, vak, léttelen éjbe szál?

(Egy-két napra)

A világháború utáni esztendőkre e szerelem eléri azt a grádicsát, amelyen már Jézus boldog-mondásai, azaz paradoxonjai is érvényesek:

Ha nem vagy nálam, akkor is velem vagy.
Elküldelek s követlek; újra elhagy
kalóz kedvem s hiányod visszaszív.
Ugy élsz bennem, mint kezemen a néma
vonások, gyors madárban röpte célja,
kút mélyén tiszta víz.

(Mindig velem vagy)

Aztán kötésük huszadik évfordulóján is egymás mellett vannak, de a kor embertelensége ugyanúgy betör az életükbe, mint ahogyan kapcsolatuk első felében történt:

Az elborult ég letörölte
szép ünnepünkről is a fényt;
a világ magányunkig tört be:
már négy falunk sem a miénk.

Torkunkig ér a rémület.
Nem vígadok. Elszótlanodtam.
De egyre égetőbb tüzet
találsz szememben és karomban...

A szerelem vajon legyőzi-e a szorongást? Mindenestre imaszóhoz közeli artikuláció az, amit a költő intéz feleségéhez:

Ne hagyj el, ha nem mosolyogva,
de keserűn s riadtan nézlek.
Ami könnyű volt s beragyogta
életünket: ólomnehéz lett.

Légy jó hozzám s én megpróbálom újra,
 hogy mosolyogva féljek.

Fájdalmasan szép az idézett vers címe: *Emberi szóval*. Döbbenetes az a két évtized alatt elszenvedett értékvesztés, amit a világ vett el a szerelmesektől. Ugyanis a *Kedves után* című könyv legelső versének nyitó képe, vagyis az iniciálé még a legértékesebb színt, az aranyét festette versbe, arany ragyogásban láttatta 1930-ban a Kedvest: „Lankás fvényen, színarany fényben állsz...” Lám, ebben a költeményben az aranyból ólom lett. Az arany súlyából ólomnehézség. S mégis kincs maradt, mivel a költő életére mindenkor „Kortalan” Mária vigyázott. Huszonöt esztendő után így köszönte meg szonettben:

Benned telt férfikorrá ifjúságom:
 azért szállhattam vad idők felett,
 mert megőriztél, ahogy lehetett,
 te: mindennapi életem és halálom.

Kortalan élsz hát bennem: teljesem.
 Te is így őrizz engem, Kedvesem!

És eljő a negyvenedik évfordulójuk, az is hűségben találja őket. Keresztury Dezső hangját nem a szenvedély, nem a szenvedés jellemzi leginkább, hanem az Arany János-i tűnődés:

Negyven ág, negyven ág!
 egybefűzve sátrat ad;
 tartja ez, ha az letörne,
 összefonva mindörökre.
 Együtt teljes, egy világ,
 nyíljék rajt még sok virág!

Arany koravéne teszi föl a költői kérdést, hova lett lelke ifjúsága? Arany János olyan halott fáról versel, amit alig él túl virága. Keresztury Dezső, a költő, az Arany-filológus, a férj, sátrat nyújtó fa lombjáról beszél költeményében, amely néki és feleségének még ezután is virágokkal nyit. Ez a reménytelibb kép – nyilván – nem csupán botanikai gazdagságában áll előttünk, de allegorikusan, s még több jelentéssel: jelképesen. És a megtartó kapcsolat dicséretét zengi.

A Seiber Mária halála utáni esztendő első havában Keresztury Dezsőnek megszületik égi Áve, Mária-parafrázísának, az *Istenülés* földi párja is – szerelméért, élete párjáért. Mindkét versben bajos szétválasztani mindazt, ahogy föld s ég egybeért. Mindegy, hogy az Isten anyja vagy a költő Kedvese, akár édesanyja mikor vált meg

a létezésről, mikor emeltetett föl vagy tért sírba, a költeményekben élnek, nincsen távolság köztük és a versíró közt. Élnek a holtak. Mindigre az élők közelében.

Az Istenülés édesanya-vers, az *Üdvöz légy* szerelmes-sirató. Fájdalmas megbé-kélés, belenyugvás a földön az égi rendezésbe, mert a küzdelem tart még. Egészen a múzsa halálától a költő haláláig, aki a Máriákhoz egyforma becsüléssel, tisztelettel és szeretettel fordult:

...Fölemeltetett Fia mögött ott a
helye az Édesanyának is...
Atya s Szentlélek fényes edénye, Aranyház,
benn testté válhat Emberfia Isten; Boldogasszony,
ki Földön, Holdon lebegve könnyű léptel
tapossa el a mindig megújuló
pokol-kígyók sárkányfejét.
(Istenülés)

»Üdvöz légy Mária« a Szűz Anyának mondta ezt
az angyal és így búcsúzom tőled én
ember szavával...
...áldott
voltál mindhalálodig, légy az enyéig is:
mint megújuló forrás töltesz be s úgy élsz
bennem, mint égő jel, bár a szembesítés
már soha fel nem szakadó ködbe hullt.
(Üdvöz légy)

ANDRUSKÓ KÁROLY: Ex Dr. Lippóczy Miklós